

der ungefär detsamma, då de i diakonistyrelsens bokförlags koralbok för skola och hem ha i Tillägg infört en koral med pricipiellt olika harmonisering mot den »gillade och stadfästa» utan att angiva, att den icke finge användas i kyrka och skola. Trots uttalanden man fått se i dagspressen, torde man tills vidare få anse, att andra koralböcker äga rätt till samma frihet. Det skulle icke sakna intresse att få ett prejudikat i frågan, men detta torde låta vänta på sig.

De preludier, som finnas i PRK, böra med tacksamhet mottagas. De äro värdefulla för både skola och hem. Förteckningen å orgelkoraler är säkert en god hjälp för de organister, som äro angelägna om att låta postludiet vara en del av gudstjänsten.

A. O. T. Hellerström.

Nikolaikyrkan i Örebro.

Man kan knappast säga, att Nikolaikyrkan i Örebro fångslar betraktaren på ett mera djupgående sätt. Man ägnar den välansade exteriören en blick av sympati och konstaterar att portalerna äro av intresse. Interiören inger dock mera respekt. Kyrkan har rymd och klar rumsbetoning, vacker artikulering och en viss kultisk betoning. En närmare blick på flera detaljer såsom kapital och pelarbaser lockar snart till ett studium av byggnadens historia samt dess konsthistoriska ställning. Även om man inte precis vill underskriva professor C. G. Brunius yttrande, att Nikolaikyrkan »i konsthistoriskt hänseende, näst Linköpings domkyrka, är den intressantaste i Sverige», är man dock snart beredd att känna sig imponerad.

Ett studium av Nikolaikyrkan underlättas numera tack vare den grundliga undersökning av kyrkans byggnad och dess inventarier, som nyss utkommit i serieverket *Sveriges kyrkor*, som genom detta band inlett en kommande rad av Närkekyrkor. Författarna äro antikvarien *Erik Lundberg*, Sveriges kanske främste kännare av medeltida byggnadskonst, samt landsantikvarien *Bertil Waldén*, intendent vid läns museet och grundlig specialist på Närkes konst och kulturhistoria.

Nikolaikyrkan i Örebro är yngre än många av sina mindre systrar på den närkeska landsbygden. Först omkring mitten av den senare hälften av 1200-talet, under Folkungatiden — bergsbrukets första stora glansperiod i landskapets bergslagsbygd — bör-

Örebro stads kyrkor. Konsthistoriskt inventarium av Erik Lundberg och Bertil Waldén (Sveriges kyrkor, Närke Band I Häfte 1). Stockholm 1939. Kr. 12: —.

jade Nikolaikyrkan att byggas. Ännu i den nuvarande planen förrådes byggmästarens ursprungliga avsikt. Meningen var, att uppföra en enkel treskeppig kyrka med rektangulär plan, alltså rakt kor. Likheten med ett par, ungefär samtida östgötska kyrkor är slående, nämligen stadskyrkan i Söderköping och Vårfrukyrkan i Skeninge, båda av tegel, medan Nikolaikyrkan byggts av kalksten. Efter denna plan uppfördes först koret, och därefter infogades efter en betydelsefull ändring av planen ett tvärskepp. Korets stora kvadratiska mittskeppsvalv svarar mot två mindre sidoskeppsvalv. Långhusets mittskeppsvalv, som är rektangulärt, korresponderar med endast ett sidoskeppsvalv. Det förra systemet är äldre, det senare yngre och tyder på en mera utvecklad gotisk stiluppfattning. Flera detaljer antyda dock, att även västra delen av kyrkan planerats enligt samma system som koret. Tvärskeppet hör också till det äldre systemet. Under denna tid hade samtliga yttermurar uppförts. Korets runda pelare ha kapital med rik ornering bl. a. även figurskulptur, där ålderdomliga stildrag på ett egendomligt sätt äro blandade med höggotiska element, erinrande både om gottländsk stenhuggarkonst och om Linköpings eller Upsala domkyrkor. Överhuvud taget påminner koret om de näst äldsta partierna i Linköpings domkyrka.

Vid 1300-talets början hade man hunnit till den stora sydportalen, som återigen bär drag från Linköpings domkyrka, alldeles tydligt från dennas sydportal. Kort därefter färdigställdes långhusets valv, och detta arbete torde ha nått sin avslutning vid digerdödens inbrott. Kanske det rent av tvingades till avslutning av den hemska farsoten liksom det skedde i Linköping.

Först ett stycke in på 1400-talet uppfördes tornet. Undervåningen är av gråsten, de två överliggande våningarna av tegel och ursprungligen prytt med ett mönster av blinderingar, som ännu kunna skönjas trots senare insättningar. Den kraftiga formen tyder på släktskap med bl. a. Nyköpings Nikolaikyrka, Stockholms Storkyrka samt Upsala, Västerås' och Strängnäs' domkyrkor. Från samma århundrade härstamma några enkla kalkmålningar i den s. k. Långbrokyrkan, vilka bevarats i några avbildningar. Spiran är modern. Den byggdes åren 1877—79 efter lektor Kjellströms ritning och utgjorde en del av en synnerligen omfattande restaurering. Ledaren, den nyssnämnde lektorn, var en vetenskapligt synnerligen intresserad man, som på grundval av C. G. Brunius restaureringsförslag gjorde ett för den tiden säkerligen gediget arbete. Hans uppfattning av gotikens väsen var dock enligt vårt sätt att se en smula vag och idealiserande, vilket röjer sig särskilt i hans nybyggnad av den s. k. Långbrokyrkan, en utbyggnad på norra sidan, som fick ersätta en äldre, troligen från 1430-talet, vidare i restaureringen av portalerna och i »återställandet» av fönstren. Efter denna omfattande »uppsnyggning» av kyrkan följde ett tidstypiskt »förskönande» i det inre, bestående i valv- och väggmålningar, som utfördes av artisterna Edv. Bergh

och Kaleb Althin. Den schablonmässiga karaktären förtager, heter det med rätta i beskrivningen, »verkan av kyrkorummets starka och strama arkitektur». Vid 1936 års restaurering överströks därför dessa målningar i tvärskeppets ena del. Det lyckade resultatet ger kanske anledning att vid lämpligt tillfälle utöka överkalkningen. Glasmålningarna i fönstren äro samma andas barn. De utfördes av några engelska firmor, Heaton Butler och Bayne samt Shrigley och Hunt i London.

Korpartiet domineras av östgavelns stora fönster, mot vilket en rik och vackert proportionerad altaruppsats bildar en mörk silhuett. Ursprungligen stod altarbordet fritt i koret, men på 1620-talet beslöts på kyrkoherden Mester Nils Bothniensis förslag att flytta altaret intill väggen. Fyrtio år därefter tillkom den ståtliga altaruppsatsen, som anses vara ett verk av den tyske bildsnidaren Markus Hebel, som var verksam i Stockholm vid denna tid. Kompositionen är tidens ordinära: en predella med målad framställning av nattvarden, i »huvudvåningen», som livas av kraftiga halvkolonner och mellan dessa de fyra evangelisterna, en målning framställande Korsfästelsen, övervåningen med mittparti föreställande Kristi gravläggning samt en rad apostlar, på denna våning ett överstycke, vars mittparti upptages av den helige andes duva jämte apostlar och till slut, krönande det hela, en stående skulptur, Kristus som domare. Denna altaruppsats är sålunda ett typiskt prov på ortodoxiens dogmatiskt betingade altarprydnader, som illustrera trosbekännelsen och som i sin stränga uppbyggnad kunna symbolisera den i lagens strängaste anda utformade försoningsläran med dess betoning av skuld och straff.

Övriga kyrkoinventarier fordra kanske mindre uppmärksamhet. Av dessa tilldrager sig kyrkans äldre dopfont ett visst intresse. (Det kan påpekas, att en modern från 1889 i nygotik föredrages i kyrkan framför den ståtliga 1600-talsfonten, som placerats i museet!) Den är av kalksten och har en cuppa, som är ganska liten och är ett av de tidigaste exemplen på fontar med en storlek avpassad efter den nya dopseden med begjutning istället för neddoppning. Efter vad jag kan förstå är den också prototypen till en liten grupp 1600-talsfontar i de norra bergslagssocknarna och har kanske en stenhuggare vid Örebro slott till upphovsman. Texten kring cuppan lyder också: »KSM Jacop Stenhuggar gifwit til kyrkiara 1625».

Angående orglarnas historia, som begynner redan på 1630-talet, bör en felaktig upplysning rättas: orgelbyggare Pehr Schiörlin, som fick i uppdrag att bygga ny orgel omkr. 1815, härstammade från Linköping där han bodde till sin död, och icke från Enköping. Det stora och vackra instrument, som han byggde i Nikolaikyrkan, fullbordades efter hans död år 1818 av sonen.

Bland de vackra nattvardskärlen märkas särskilt kalken, ett vackert 1400-talsarbete, som uppgives vara ett nordtyskt konstverk från omkring 1425. Textilierna domineras av ett praktfullt

antependium av röd sammet, skänkt, som framgår av de pretentiösa vapnen, av Erik Ryning och Maria Elisabeth Kursell år 1657. Ett annat dyrbart arbete är antependiet av blommig sidenbrokad med ett mittparti av sidenatlas med gyllene guipurespets, skänkt 1700 av friherrinnan Ebba Sparre och deponerad i läns-museet. En korkåpa av röd sammet med medaljonger är ett florentinskt arbete från 1500-talet. I ett inventarium uppgives det att kåpan skänkts av konung Gustav II Adolf genom Nicolaus Bothniensis.

Många gravar i kyrkan kunna påräkna intresse utöver det speciellt personhistoriska. Av dessa har Waldén ägnat en mera ingående undersökning åt Engelbrektsgraven. Redan rimkrönikan meddelar, att frihetshjältens stoft fördes från mordplatsen till Stora Mellösa kyrka och därefter till stadskyrkan i Örebro. Och i biskop Tomas Engelbrektsång finnes samma uppgift med det intressanta tillägg, att många pilgrimer brukade söka sig till graven, ty där skedde underverk. Graven blev snart en betydande vallfartsort, som intygas bl. a. av en notis i Vadstena klosterns dagbok och en uppgift i Stockholms stads Tänkebok. En latinsk inskrift hade uppsatts på väggen vid graven. Genom en senare avskrift — känd bl. a. genom Messenius' »Tumbæ» — äga vi en viss kunskap om graven. I översättning lyder den intressanta gravskriften: »Engelbrekt, en svensk man, var liten till växten, men utförde likväl många lysande dåd, drev konung Erik av Pommern ur riket, segrade över Stockholms stad, som vimlade av danskar och tyskar, och jagade dessa ur riket, vann åter förmåner, som staten förlorat, manligen återställande allt i vederbörligt skick, blev av Måns Bengtson, en svensk, som lönade gott med ont, utan att ana försåt, skändligen mördad. Hans själ vile i beständig frid. År 1436 den 4 maj var Engelbrekts dödsdag.» Efter reformationen blev graven så småningom glömd. Först under det antikvariska intressets uppblossande på 1680-talet började man göra efterforskningar, som emellertid inte ledde till något resultat. Kort och talande är uppgiften i 1689 års gravlängd: »Riksföreståndaren Engelbrekt säges ligga här i kyrkan, des graf intet, ännu igenfunnits».

Den sannolika platsen för graven har nu utpekats; den skulle vara den södra tillbyggnaden, den ursprungliga Långbrokyrkan, som troligen uppfördes vid denna tid. Den lutherska iveren att utrota den papistiska villfarelsen drog med sig, att ett av våra största nationella minnesmärken förstörts och helt förgåtits. I våra dagar har man emellertid vågat återuppliva minnet, och 1936 uppsattes i samband med 500-årsminnet en bronstavla av skulptören Robert Nilsson.

Det band av inventeringsverket Sveriges kyrkor, som legat till grund för denna framställning, framträder i ett synnerligen vördadt yttre skick, och är vad innehållet beträffar ett mönster för en gedigen och ingående undersökning av kyrkobyggnaden och in-

ventarierna. Allt, som kan lockas fram ur kyrkans murar för att få dessa att tala, har här framställts, och ingen källa, som kan något förtälja om kyrkan och dess minnen, har lämnats obegagnad. Det kan tilläggas, att utom Nikolaikyrkan skildras här också Olaus Petri kyrkan, som emellertid icke kräft större utrymme än 4 sidor.

Sveriges kyrkor, som utgives av Riksantikvarien Sigurd Curman och professor Johnny Roosval, hör inte till kategorien »best sellers». Dess fortsatta existens hänger på en tunn tråd, och endast tack vare små anslag utkommer då och då ett band. »Sveriges kyrkor» behöver ägnas större intresse av den publik, som förstår och uppskattar den svenska kyrkan och dess minnen.

Bengt Cnattingius.

Koralimprovisation.

Ingen del av den organistiska utbildningen har varit mera försummad eller värdslost behandlad än improvisationen. Detta förhållande, som gäller jämväl för organistutbildningen, har möjligen sin orsak i den uppfattning av improvisationens konst, som ännu är allmänt rådande: att improvisera förutsätter medfödd begåvning. Saknas sådan, »kan man inte lära sig improvisera». En sådan åsikt, som i sig icke rymmer hela sanningen, grundar sig på en ensidig uppfattning av improvisationen såsom allenast en konstnärlig angelägenhet. Detta må vara befogat, när det gäller profan improvisation, men för gudstjänstlig orgelimprovisation är den icke tillämplig i denna ensidiga utformning. Ifråga om liturgiskt orgelspel bör icke i första hand skiljas mellan begåvning eller obegåvning i detta stycke, utan emellan kunnighet eller okunnighet. En oeftergivlig fordran är här kunskapen om hantverket, d. v. s. enkelt uttryckt: *praktiska* satstekniska och formella kunskaper. Jag trycker med avsikt på ordet *praktisk*, ty här som ofta annars är det ej sällan så, att många gudstjänstspelare kunna vara förträffligt hemmastadda i musikens teori: harmonilära, kontrapunkt etc. och även besitta »skriv»-rutin». Trots detta kunna de vara tämligen bortkomna, när det gäller att i en improvisation praktiskt begagna sig av sina musikteoretiska kunskaper.

Det fordras icke något längre begrundande för att få klart för sig orsaken till detta förhållande. Den ligger i den organistiska utbildningen, sådan den är gängse i vårt land både inom och utanför konservatoriet. Det framhålles ständigt, att det viktigaste för

Hermann Keller, Schule der Choral-improvisation für Orgel. Edition Peters n:o 4447.